

**ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԼԵԳԻՏԻՄՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԸ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼԱՑՄԱՆ
ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ**

ԱՌՆԱԿ ՄԱՐԳՍՅԱՆ

Արդի քաղաքական գիտության համար օրակարգային է իշխանության լեգիտիմության հիմնահարցի օրինաչափությունը բացահայտելու հարցը: Այս առումով քաղաքական լեգիտիմության հիմնախնդիրը ժողովրդաիշխանության դրսևորման ուղենիշ է: Լեգիտիմությունը ներկայացվում է որպես վստահության դրսևորում, որն ուղղված է իշխանությանը: Դա բխում է քաղաքացիների այն համոզմունքից, որ քաղաքական ինստիտուտների գործունեությունը արդարացված է, և պետական պաշտոնատար անձինք իրենց գործողություններով հաշվետու են ժողովրդին, իսկ հասարակության մեջ առկա խնդիրների լուծման անմիջական հաղորդակիցն էլ դառնում է պետության քաղաքացին: Հետևաբար, ժամանակակից քաղաքական իրողություններով պայմանավորված՝ մասնակցային գործընթացի տարբեր ձևերի տարածումը արդիականացնում է լեգիտիմության հիմնախնդրի ուսումնասիրության ինչպես գիտական, այնպես էլ մեթոդաբանական ասպեկտները:

Իշխանության լեգիտիմության հիմնահարցը՝ որպես պետական արդյունավետ կառավարում իրականացնելու առանցքային գործոն, հանդես է գալիս քաղաքական սուբյեկտների վարքագծի բնորոշմամբ, որն ազդում է հասարակական հարաբերությունների տարբեր ոլորտներում վերջինիս նկատմամբ վստահության և հավատի նորմերի վրա: Ըստ այսմ՝ որպեսզի հասարակության մեջ ապակայունացման գործողությունները չխորանան, և ժողովուրդը չկորցնի վստահությունը պետության վարած քաղաքականության հանդեպ, ապա վերջինիս գործունեությունը պետք է միտված լինի հանրային շահի գերակայության սկզբունքի ապահովմանը: Այս ամենը կարևոր է իշխանության լեգիտիմության ապահովման և պահպանման համար, ուստի իշխանության ձեռքում կենտրոնացված ռեսուրսները ավելի են նվազում՝ պայմանավորված գլոբալիզացիայի համատեքստում ապակենտրոնացման միաժամանակյա գործընթացով, ինչի հետևանքով մի շարք ոլորտների վրա իշխանության ուղղակի ազդեցությունը նվազել է: Այս առումով ներկայումս հետզհետե սկսել են ավելի ակտիվանալ ու կարևորվել քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտները, մասնավորապես հասա-

րակական կազմակերպությունները: Դրանք հանդես են գալիս միջազգային իրավապաշտպան կազմակերպությունների շրջանակներում, որոնց մեջ գործունեություն ծավալող քաղաքացիներն էլ հիմնականում իրականացնում են բողոքական գործողություններ: Եթե քաղաքական մասնակցությունը դիտարկում ենք քաղաքացիների մասնակցությունը հասարակության քաղաքական կյանքին, ներգրավվածությունը քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացներին, ապա, հակառակ վերջինիս, քաղաքացիական մասնակցությունը կարելի է ներկայացնել որպես քաղաքական մասնակցության՝ իշխանական քայլերը զսպող մեխանիզմ, որը դրսևորվում է ինչպես ընդդիմադիր քայլերով, այնպես էլ բողոքի գանազան ակցիաներով¹:

Քաղաքացիների ակտիվ մասնակցությունը պետության կառավարմանը ժողովրդավարության և կայուն քաղաքացիական հասարակության կայացման հիմնական սկզբունքներից է: Քաղաքական մասնակցության բնույթի և ուղղվածության վրա էական ազդեցություն ունի հասարակության քաղաքական մշակույթի մակարդակը, որն արտացոլվում է ժողովրդավարական արժեքների և ինստիտուտների ընդունման ու ընկալման մեջ: Ուստի կարող ենք ենթադրել, որ հասարակական գիտակցության մեջ որքան բարձր են ժողովրդավարական արժեքները, այնքան բարձր է քաղաքական մասնակցության աստիճանը: Եվ հակառակը, որքան ցածր է ժողովրդավարական իրավունքների և ազատությունների նշանակության աստիճանը, այնքան բնակչության զգալի մասի շրջանում նկատվում են հակակրանք և օտարում քաղաքական կյանքից²: Ներկայումս հետինդուստրիալ հասարակություններում քաղաքական ակտիվությունը հիմնականում դրսևորվում է սոցիալական շարժումների, համացանց-ակտիվության և անդրազգային քաղաքական ցանցերի միջոցով: Այս փոփոխությունը կարևոր գործոն է քաղաքական ակտիվության չափման միտումների հարցում: Ըստ այսմ՝ քաղաքական մասնակցության ավանդական գործողություններից են կուսակցական անդամությունը, քաղաքացիների մասնակցությունը ընտրություններին, իսկ ինչ վերաբերում է քաղաքացիական ակտիվությանը, ապա այն դրսևորվում է այլընտրանքային շարժումների վերափոխմամբ, որոնք հանդես են գալիս աջակցության ոչ ֆորմալ ձևերով: Հարկ է նշել, որ քաղաքացիական գործունեությունը չպետք է անկում ապրի հասարակության մեջ, քանի որ քաղաքացիներն են համարվում իշխանությունը զսպող մեխանիզմ: Հատկապես եթե կառավարությունը իշխանության է եկել հասարակության շնորհիվ՝ լեգիտիմ

¹ Տե՛ս **Ekman J., Amna E.**, Political participation and civic engagement: Towards a new typology, article in Human Affairs, January 2009, էջ 294-298:

² Տե՛ս **Ա. Մարգարյան**, Ընտրական գործընթացին ներգրավվումը որպես քաղաքական մասնակցության տարատեսակ (ՀՀ օրինակով) // Լրատու, Մեսրոպ Մաշտոց համալսարան, 2018, էջ 243:

ճանապարհով, ապա պետք է հստակ գիտակցի, որ ունի պարտավորություններ, որոնք պետք է իրականացվեն քաղաքական մասնակցության տարրերի ակնհայտ դրսևորմամբ: Ընդ որում, քաղաքական մասնակցությունը պետք է արտահայտվի ոչ միայն կոնվենցիոնալ տարրերի միջոցով, այլև, եթե հարկ լինի, նաև մասնակցության ոչ կոնվենցիոնալ ձևերով:

Այսպես, քաղաքական մասնակցությունը պետք է ավելի լայն տեսանկյունից դիտարկել, այսինքն՝ կառավարության ձևավորման կոնվենցիոնալ գործընթացից (քաղաքական կուսակցություններին անդամակցություն և ակտիվ ներգրավվածություն, քարոզչություն, քվեարկություն, տեղեկատվության հասանելիություն, քննարկումներ և բանավեճեր, հավաքների մասնակցություն, ֆինանսական օժանդակություն և քաղաքական ներկայացուցիչների հետ հաղորդակցում) մինչև ոչ կոնվենցիոնալ տեսակների ամբողջությունը (քաղաքացիական շարժումներ և նախաձեռնություններ, հանրահավաքներ, երթեր, ցույցեր և գործադուլներ, ինքնաբուխ հավաքների կազմակերպում, հանրագիր (պետիցիա) ստորագրելու իրավունք և այլն): Ըստ այսմ՝ հասարակության արդիականացման գործընթացը նպաստել է հասարակական-քաղաքական կյանքում մասնակցության որոշ ձևերի ի հայտ գալուն և զարգանալուն, որոնք ներկայումս հասարակական-քաղաքական հարաբերությունների կարգավորմանն ուղղված գործողություններում ավելի շատ են տարածված³:

Նշենք, որ իշխանության լեգիտիմության էության մեջ որոշիչը քաղաքական գերիշխանության արժեհամակարգային բովանդակությունն է, որը պետական համակարգում արտացոլում է տարբեր տիպերի ընտրանիների փոխադարձ վերաբերմունքը: Հարկադրանքի վրա կառուցված ոչ ժողովրդավարական ռեժիմների պայմաններում լեգիտիմության խնդիրը կարևոր չէ: Մակայն դեռ հին ժամանակներից սկսած՝ փիլիսոփաները հաստատել են, որ նույնիսկ բռնակալները չեն կարող իրենց իշխանությունը անվերջ կառուցել բռնության վրա. եթե իշխանությունը գուրկ է լեգիտիմությունից, այն վաղ թե ուշ դատապարտված է կործանման⁴:

Լեգիտիմության հստակ տիպաբանություն է ներկայացրել գերմանացի սոցիոլոգ Մ. Վեբերը: Իր տիպաբանության մեջ նա առանձնացնում է լեգիտիմության երեք կատեգորիա՝ ավանդական, խաբիզատիկ, լեգալ-ռացիոնալ: Ավանդական լեգիտիմության հիմքը խորը հավատն է դեպի հին ավանդույթները և դեկավարողների կարգավիճակի

³ Տե՛ս **Ս. Մարգույան**, Քաղաքական մասնակցության արդի մեկնաբանության խնդրի շուրջ // «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Միջազգային հարաբերություններ, Քաղաքագիտություն», 2019, № 2 (29), էջ 62:

⁴ Տե՛ս **Hudson M.**, Arab politics: The Search for legitimacy, New Haven: Yale University press, 1977, էջ 2:

լեզհտիմությունը: Խարիզմատիկ լեզհտիմության աֆեկտիվ հիմքը անհատի բացառիկության ընդունումն է մարդկանց կողմից, որոշակիորեն նաև՝ հերոսությունը և օրինակելի բնավորությունը: Ենթարկվելով մարդիկ գնում են ոչ այնքան անձի հետևից, ինչքան վերջինիս խարիզմայի: Այդպիսի իշխանությունը և՛ ֆանատային է, և՛ իրավիճակային: Այսինքն՝ պայմանավորված հասարակական հարաբերությունների տարբեր ոլորտներում տիրող իրավիճակով, լիդերը կարող է շատ արագ կորցնել իր ազդեցությունը: Եթե իշխանությունը թույլ տա պետական կառավարման այնպիսի սխալներ, որոնք կհանգեցնեն ժողովրդի հավատի նվազեցմանը, ապա վերջինս էլ իր հերթին պատճառ կդառնա իշխանության լեզհտիմության անկման: Լեզալ-ռացիոնալ լեզհտիմության շրջանակը բնորոշվում է օրինականորեն հաստատված կանոնակարգով և պետական ինստիտուտների ու կառույցների նկատմամբ ժողովրդի վստահության հետևանք է: Նշենք, որ ներկայացված կատեգորիաներից յուրաքանչյուրը, մասնավորապես խարիզմատիկ տեսակը, ունի իր թե դրական, թե բացասական կողմերը⁵:

Այսպես, խարիզմատիկ լեզհտիմությունը կառուցվում է իշխանության անհատականացման ֆենոմենի սահմանման վրա, որը երբեմն կարող է ձեռք բերել դրսևորման ծայրահեղ ձևեր, ինչպիսիք են անձի պաշտամունքը կամ քաղաքական երկրպագությունը: Որոշ հետազոտողներ այս երևույթը կոչում են «քաղաքական կրոն»: Հարկ է նշել, որ անձի պաշտամունքը, առաջնորդի մեծարումը վերջիվերջո կարող են հանգեցնել բռնապետության ռեժիմի հաստատման: Մրավառ օրինակներ են Ա. Հիտլերը, Ի. Ստալինը և այլք, որոնք, լինելով խարիզմատիկ լիդերներ և օգտվելով հասարակության մեջ ձևավորված անձի պաշտամունքից, կարողացան բռնապետական ռեժիմ հաստատել: Պատմության մեջ կարող ենք ներկայացնել եզակի թվով անձանց, որոնք խարիզմատիկ իշխանության կրողներ են եղել, որոնց մեջ գերակա տեղ ունեն Մ. Գանդին, Ա. Խոմենեին և այլք⁶:

Չկա աշխարհում մի երկիր, որտեղ իշխանությունը ամբողջությամբ լեզհտիմ լինի բնակչության համար: Լեզհտիմությունը երբեք չի կարող համընդհանուր ընդունելության արժանանալ, քանի որ ոչ բոլոր խմբերը կամ անհատներն են ճանաչում քաղաքական իշխանության հեղինակությունը:

Լեզհտիմության տեսության համար կարևոր է այն փաստը, որ որքան ցածր է լեզհտիմության մակարդակը, այնքան ուժեղ է իշխանության հարկադրանքը: Ուստի այս հանգամանքով էլ պայմանավորված անխուսափելի է լեզհտիմության ճգնաժամը: Լեզհտիմության ճգնաժամի հիմնապատճառներից առանցքային են հարկադրանքի աստիճանի որոշ ցուցանիշներ, օրինակ՝ քաղաքական իրավունքների և ա-

⁵ Տե՛ս **Доган М.** Легитимность режимов и кризис доверия // Социс, 1994, № 6, էջ 147-149:

⁶ Տե՛ս **Доган М.**, նշվ. աշխ., էջ 148-149:

զատությունների սահմանափակումը (ինչպես ելույթների, միավորումների կամ ցույցերի, կրոնական և իրավական ինստիտուտների ազատության սահմանափակումը, այնպես էլ ռազմական ուժի միջամտությունը քաղաքական գործերին և այլն):

Հարկ է նշել, որ ժողովրդավարական հասարակարգի կազմավորումն ու կայացումը պետք է մղեն լուրջ ծրագրերի ու քայլերի՝ ձևավորելու դրական ընկալում ժողովրդավարական քաղաքական հասարակության այն հիմնական ինստիտուտների մասին, ինչպիսիք են՝ քաղաքական կուսակցությունները, ընտրությունները, քաղաքական դեկավարությունը, միջկուսակցական դաշինքներն ու օրենսդիր մարմինները, որոնց միջոցով հասարակությունը քաղաքականապես ինքնակազմակերպվում է՝ լեգիտիմ կառավարություն ընտրելու և վերջինիս վերահսկելու համար: Ժամանակակից ժողովրդավարության տեսության, հատկապես ժողովրդավարության կայացմանը վերաբերող հարցերի համատեքստում կարևոր է շեշտել ոչ միայն քաղաքացիական և քաղաքական հասարակության տարբերակվածությունը, այլև դրանց փոխլրացնելիությունը: Կայուն քաղաքացիական հասարակությունը, որն ունի քաղաքական այլընտրանքներ առաջացնելու և կառավարությանը վերահսկելու կարողություն, կարող է օժանդակել անցումային վարչակարգերին՝ դիմակայելու իրադարձությունների հակառակ ընթացքը, ինչպես նաև արագացնելու և ավարտին հասցնելու ժողովրդավարականի անցման գործընթացը⁷:

Ի հավելումն վերոհիշյալի՝ կարող ենք նշել, որ սահմանադրությամբ, օրենքներով և իրավական այլ ակտերով ամրագրված նորմերը և ընթացակարգերը կարգավորում են պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործառույթները՝ նպաստելով ժողովրդավարական լեգիտիմության ամրապնդմանը, հանրային իշխանության քաղաքացիավարական ընթացակարգերի ձևավորմանը: Այդ հիմնահարցերը համակողմանիորեն քննարկելու համար էական նշանակություն ունի սահմանադրաիրավական ժողովրդավարության տեսությունը: Ըստ դրա՝ քաղաքացիակենտրոն կառավարման քաղաքացիավարական վստահությունը և լեգիտիմությունը քաղաքական կապիտալի բաղկացուցիչ տարրեր են: Այս առումով քաղաքական համակարգի քաղաքացիավարական կայունությունը կախված է դրա լեգիտիմությունից ու արդյունավետությունից: Ըստ ամենայնի, լեգիտիմությունն ու կառավարելու կարողություններն ունեն հավասարազոր նշանակություն, որովհետև լեգիտիմության ճգնաժամն այնպիսի իրավիճակ է, որում քաղաքական ինստիտուտների նկատմամբ անվստահությունը կասկածի տակ է դնում հենց դրանց գոյությունը⁸: Վերջինիս

⁷ Տե՛ս **Ա. Ստեֆան, Խ. Լինց**, Ժողովրդավարությանն անցնելու և ժողովրդավարության կայացման խնդիրները, Կովկասի ինստիտուտ, Եր., 2011, էջ 28-31:

⁸ Տե՛ս **Ա. Ալեքսանյան**, Դեմոկրատիայի ցիվիլիարխիկ չափման մասին // «Բանբեր

դրսևորման պատճառ կարող են դառնալ կաշառակերությունը, տնտեսական զարգացման ցածր մակարդակը, մարդու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումը, քաղաքական կուսակցությունների ու շարժումների արգելումը, իշխանության տապալմանն ուղղված հակասահմանադրական գործողությունները, քրեաձիհ տարրերի ուժեղացումը, միջազգային տարբեր կազմակերպությունների հարցումների ցածր ցուցանիշները, որոնք վկայում են բնակչության անվտանգությունը իշխանության նկատմամբ:

Այս առումով կարևոր գործոն է նաև պետության կողմից տնտեսական արդյունավետության ապահովումը, որը մեծապես նպաստում է ռեժիմի լեգիտիմության ամրապնդմանը⁹: Լեգիտիմության և տնտեսական արդյունավետության միջև կապը կարելի է ներկայացնել նաև պատմական օրինակներով: Այսպես, Չիլիում ժողովրդավարության անկումը հիմնականում բացատրվում է տնտեսական ճգնաժամով՝ տարեկան ահռելի չափի հասնող գնաճի մակարդակով: Ուստի լեգիտիմության աստիճանի բարձրացումը կամ նվազումը փոխկապակցված է նաև տնտեսական ոլորտի առաջընթացի կամ անկման հետ¹⁰:

Վերոհիշյալից ելնելով՝ եզրակացնենք, որ որևէ իշխանության լեգիտիմության հանգամանքը բնորոշելիս ոչ միայն պետք է հաշվի առնենք այն, որ այդ իշխանությունը լեգիտիմ ճանապարհով է եկել կառավարման, այլև նկատի ունենանք, թե արդյոք իշխանության գալուց հետո այն շարունակում է մնալ լեգիտիմ, թե՞ ոչ: Այսինքն՝ իշխանությունը չի կարող լինել լեգիտիմ միայն այն պատճառով, որ կառավարման է եկել լեգիտիմ հիմքերով: Իսկ լեգիտիմության բարձր մակարդակը ապահովելու համար իշխանությունը պետք է գործի ոչ միայն իրավական ճանապարհներով, այլև, որ ամենակարևորն է, գործի հնարավորինս համաձայնեցված հասարակության հետ և ի շահ նրա: Բանն այն է, որ իրավական տեսանկյունից իշխանությունը կարող է հնարավորինս օրինական լինել, սակայն ժողովուրդը կարող է չաջակցել իշխանությանը և հետևաբար չընդունել նրա լեգիտիմությունը:

Բանալի բառեր - իշխանության լեգիտիմություն, լեգիտիմության մակարդակ, մասնակցային մշակույթ, մասնակցության ինստիտուցիոնալացում, տնտեսական զարգացում, քաղաքացիական գիտակցություն, լեգիտիմության ճգնաժամ

АРНАК САРГСЯН – Вопрос о легитимности политической власти в условиях институционализации участия. – В статье исследуются вопросы политической легитимности, при этом легитимность представлена как выражение

Երևանի համալսարանի. Միջազգային հարաբերություններ, Քաղաքագիտություն», 2019, № 2 (29), էջ 54-55:

⁹ Sté u **Herz J.**, Legitimacy, can we retrieve it? // Comparative politics, V. 10, April 1978, էջ 320:

¹⁰ Sté u **Valehzueta A.**, The move to a socialist society // The breakdown of democratic regimes. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1978, էջ 55:

доверия. Легитимность проистекает из убеждения граждан в том, что деятельность политических институтов правомерна и оправданна. Следует отметить, утверждается в статье, что нет в мире страны, где всё население воспринимает действующую власть как легитимную. Легитимность никогда не достигает уровня единодушного признания, потому что различные группы и отдельные лица неодинаково оценивают авторитет политиков и власти в целом. Очевидно, легитимность и способность управлять важны в равной степени, потому что кризис легитимности – это ситуация, когда недоверие к политическим институтам ставит под сомнение само их существование.

Ключевые слова: *Легитимность власти, уровень легитимности, культура участия, институционализация участия, экономическое развитие, гражданское сознание, кризис легитимности*

ARNAK SARGSYAN – *The Issue of Legitimacy of Political Power in the Conditions of the Participation Institutionalization.* – The article examines the issue of the legitimacy of political power and argues that legitimacy is presented as an expression of faith, it stems from citizens' belief that the activities of political institutions are justified. Based on the above, it should be noted that there is no country in the world where the existing government is completely legitimate for the entire population. Legitimacy can never reach the level of unanimous recognition because different groups and individuals do not equally recognize the authority of political power. Apparently, legitimacy and the ability to govern are equally important, because the crisis of legitimacy is a situation in which distrust of political institutions calls into question their existence.

Key words: *legitimacy of power, level of legitimacy, participatory culture, institutionalization of participation, economic development, civic consciousness, crisis of legitimacy*